

Csehi Ágota

Bartók Béla, a pedagógus zenepedagógiai üzenete az utókor számára

135 évvel ezelőtt, pontosan 1881. március 25-én született a 20. század zenekultúrájának egyik legjelentősebb személyisége, Bartók Béla (1881-1945). Ebből az alkalomból emlékezünk a kiváló zeneszerzőre, zongoraművészre, népzene tudósra, de mindenekelőtt arra a zenepedagógusra, aki az egyetemese zeneművészet és zenepedagógia számára új, kivételesen eredményes irányt mutatott a további generációk számára.

Bartók alkotómunkásságában nagyon fontos szerepet játszott a nevelői szándék. A gazdag népzene gyűjtői, zenetudományi, zeneszerzői, koncertező tevékenysége mellett ugyanis jelentős pedagógiai munkát is folytatott. Tette ezt zeneszerzőként, zongoraművészként, kiadói munkájával és nem utolsósorban tanárként.

Bartók kisebb-nagyobb megszakításokkal csaknem három évtizedig (1907-től) oktatott a budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémián. Zongoraórái a precizitás, a következetesség, a pontosság szellemében zajlottak.¹ Tanítás közben keveset beszélt, inkább az előjátszás módszerét alkalmazta. Ezt a módszert tanárától, Thomán Istvántól sajátította el, a kiváló zongoravirtuóz Liszt Ferenc egyik legjobb növendékétől. Liszt nézete szerint ugyanis ezer szó nem képes egy zenemű előadását úgy megmagyarázni, mint annak mintaszerű előjátszása.² Ennek köszönhetően vált előbb Thomán,

majd Bartók a nagy mester – Liszt Ferenc – pedagógiai módszerének népszerűsítőjévé.

Bartók fő pedagógiai eszméje: a zenemű realizálása mint egységes egészé. Ezért nem foglalkozott az órákon skálázással és technikai gyakorlatokkal. *Technika* alatt a zenei gondolatok kifejezését értette, így az egyes zenei és technikai problémákat teljes mértékben összekapcsolta. Figyelme a zenemű tartalmának megértésére és legkifejezőbb tolmácsolására irányult. Fokozott figyelmet szentelt továbbá maga a zenemű, azaz a *zenei szöveg* pontos elsajátításának. A színes és sokoldalú interpretáció híve volt, mely háttérben az ún. *dialektikus* törvény keresendő, amelyet Bartók a népdalgyűjtés közben fedezett fel. E törvény az állandó megújulás és változást jelentette. Mint vallotta, *a népzene hasonlít az élőlényhez, minden percben, minden pillanatban változik*. E tapasztalat alapján hangsúlyozta növendékeinek: *soha nem mondod el ugyanazt a gondolatot kétszer egyformán, ugyanazzal a szavakkal, ugyanazzal az intonációval*.³ Bartók tanárként tehát a zenei gondolatok pontos, de színes kifejezését hangsúlyozta, és az előadott művek maximális érthetőségére törekedett.

Bartók további nevelői munkájához tartozik a *kiadói munka*. Nehéz elhinni, hogy az oly gazdag zeneszerzői, népzene gyűjtői tevékenység,

továbbá a hangversenyzés mellett időt szakított és különleges figyelemmel végezte a magyarító jegyzetekkel ellátott „klasszikus” művek kiadását. Legjelentősebb kiadásai közé J. S. Bach művei, D. Scarlatti szonátái, J. Haydn, W. A. Mozart, L. van Beethoven válogatott szonátái és F. Chopin keringői tartoznak. Ezek a pedagógiai instrukciókkal ellátott kiadások Bartók gazdag zenepedagógiai tapasztalatairól tanúskodnak, és rendkívüli pontosságot, precizitást, aprólékos kidolgozást tükröznek. Azt az állítást, mely szerint Bartók nem szívesen tanított, ezen értékes kiadói munkája is érvénytelenné teszi.

Bartók nevelői hatása mindenekelőtt *zeneszerzői* munkájában nyilvánult meg. Gyermekeket nem tanított zongorázni, csupán saját fiát, Pétert. A kezdő zongoristák nevelésének problémája iránt viszont fokozott érdeklődést tanúsított. Többek között ez ösztönözte a pedagógiai küldetésű zongoraművek megírására, melyek kiemelkedő helyet foglalnak el a zeneoktatás történetében. *A népbe vetett hite nem kerülte el a gyermekeket, az ifjú generációt, az utókor jövőjének képviselőit sem* – vallotta ifjabb Bartók Béla, a szerző elsőszülött fia. Figyelmét tehát olyan művek megírására irányította, amelyek esztétikai, formai és előadási szempontból is megfelelő, értékes anyagot nyújtanak a tanulók részére. Arra a kérdésre, hogy milyen

szándék vezérelte a szerzőt a pedagógiai célú művek megírására, maga Bartók adott választ: „Már zeneszerzői pályám legelején az az eszmém támadt, hogy könnyű darabokat írok a zongorázni tanulók számára. Ezt az eszmét zongoratanári tapasztalatom sugallta: mindig úgy éreztem, hogy kivált a kezdők számára rendelkezésre álló anyagnak nincs valódi zenei értéke, igen kevés mű kivételével – ilyenek például Bach legkönnyebb darabjai és Schumann Jugendalbuma. Úgy gondoltam, ez kevés, ezért több mint harminc évvel ezelőtt magam is megpróbálkoztam könnyű zongoradarabok írásával. Abban az időben a lehető legjobb megoldás népi dallamok felhasználása volt. Népi dallamoknak általában nagy a zenei értéke [...]”⁴

A *Gyermekeknek* című 85 népdalfeldolgozásból álló zongoraciklust Bartók 1908-1909-ben írta. Kis terjedelmű, de tartalmukban és zenei anyagukban értékes műveket képviselnek. Mikor ezekből tanított „nem is tanította, inkább mutogatta, raskogatta őket, gyöngéden, óvatosan, mintha törékeny értéktárgyak volnának [...], valami fátyolos gyöngédség vegyült hangjába, midőn e négykötetes műalkotás címét kiejtette [...], tőle magától meg is tudtam, hogy minden zongoraműve közül e négykötetes mű áll hozzá legközelebb. Itt egymásra találtak azok, akiket a legjobban szeretett: a paraszt és a gyermek, utóbbinak ajándékozva mindama kincseket, melyeket előbbtől kapott.”⁵

Az első kötet 42 magyar, a második 43 szlovák népdalfeldolgozást tartalmaz. Ezekben a népdalfeldolgozásokban a szerző a nép sajátos zenei anyagával, dallamaival, hangszereivel, népszokásaival ismerteti meg a tanulót. A népdalok jellegzetes dallam- és harmóniavilágát mindenekelőtt a *modális hangsorok* bemutatásával varázsolja elő. A feldolgozott népdalok között sok a gyermekjáték, de a paraszti élet különféle eseményeihez is találunk példákat.⁶

A népzene hatása Bartókot egész életpályáján végigkísérte, amiről a *Mikrokozmosz* c. ciklusban is tanúbizonyságot tett. Itt a különböző népek zenéinek jellegzetes dallamvilága, ritmikája, hangulata van jelen. Mindennek ellenére a *Mikrokozmoszban* mindössze öt eredeti népdaltéma található, a darabok többsége a népzene sajátos nyelvezetének szellemében íródott. Frank Oszkár jellemzését

idézve: „A Mikrokozmoszban megtalálhatók a kelet-európai és az Európán kívüli népek zenéjének elemei is. Bartók sok művében vegyülnek egymással a különböző népek zenéjének ritmikái és melodikai fordulatai, nem egy művében nyilvánvaló a szándék, hogy ily módon juttassa kifejezésre a népek testvérré válásának gondolatát.”⁷

A *Mikrokozmosz* a zongorapedagógia egyik legjelentősebb műve, melyet Bartók kisebbik fiának, Péternek írt, és 1940-ben adták ki Amerikában. A mű címe *kis világot* jelent. Összesen 153 darab és 33 technikai gyakorlat alkotja hat kötetbe sorolva, melyekben az egyes darabok, gyakorlatok nehézségi fokuk alapján vannak összeállítva, az első lépésektől fokozatosan magas szintre emelve, tehát „zongoraiskolászerűen” épülnek fel. Nem képeznek zárt, összetartozó ciklust. Bartók maga is szabadon válogatott ezek közül a darabok közül, amelyeket rendszeresen tűzött koncertjeinek műsorába. Leggyakrabban az V. és a VI. füzetből játszott, technikailag és zeneileg ugyanis ezek már igényes előadási darabokat tartalmaznak.

Bartók a *Mikrokozmosz* előszavában felhívta a pedagógusok és tanulók figyelmét a kamarajáték, azaz az együttműzsikálás lehetőségeire, valamint az éneklés szerepére és fontosságára is. E szándékát megvalósítva négy kompozíciót írt két zongorára, és négy darabot énekszólammal is ellátott. Véleménye szerint: „Minden hangszer-tanításnak tulajdonképpen a tanulók énekeltségéből kellene kiindulnia. Ha ez így történik, akkor semmi különös nehézséget nem okoz ilyen ének-zongora számok betanulása.”⁸ A *Mikrokozmosz* olyan zongoraiskolát képvisel, amely nem tartalmazatlan technikai gyakorlatok, etűdök, „tandarabok” gyűjteménye. A legegyszerűbb kis kompozíciók is értékes kifejező zenét tartalmaznak, amely nemcsak a zongorázni tanuló kisgyerek számára jelent élményt, de a Bartók-zenével ismerkedő felnőtt hallgató részére is. Frank Oszkár e darabgyűjteményt a következő szavakkal foglalta össze: „Ez a hat füzetből álló sorozat zenei atomokból összeállt teljes világkép. Olyan univerzális alkotás, amely magába foglalja Bartók zenéjének, s egyúttal a zenetörténet különböző korszakainak minden fontosabb stílusjegyét.”⁹

Kezdetben Bartók csak zongoraműveket írt a gyermekek számára.

Ennek példái a *Kezdők zongoraműzikája*, *Kilenc kis zongoradarab*, *Gyermekeknek*, *Mikrokozmosz*, majd később megszületett a *44 Duó két hegedűre*, valamint a *27 két- és háromszólamú egyenemű karok c. kórusmű*.

A *44 Duó két hegedűre* sorozatot Bartók Erich Doflein német zenetanár ösztönzésére írta 1931-ben. „Ugyanolyan céllal készült, mint annak idején a *Gyermekeknek* című sorozat, hadd jussanak a tanulók a tanulás első néhány évében olyan előadási művekhez, amelyekben a népi zene keresetlen egyszerűsége annak dallambeli és ritmusbeli különbségével együtt megvan” – vallotta Bartók. Anyagában viszont gazdagabb forrást nyújt a tanulónak, mint a *Gyermekeknek*, mivel a magyar és szlovák népdalokon kívül még román (9), rutén (4), arab (1) és szerb (1) népdalfeldolgozást is tartalmaz.

A zenei és zenepedagógiai életre jelentős hatást gyakorolt Bartók Béla *27 két- és háromszólamú egyenemű karok* című műve is, melyet Kodály Zoltán ösztönzésére írt. Bartók e kórusmű egyes darabjaiban a népzene csupán a népi szövegeken keresztül épített, ami a zenét illeti, a maga egyéni zenei nyelvét alkalmazta a népzene szellemében. „Szólt ő már a gyermekekhez jópár éve: zongorán, majd újabban hegedűn [...] De hány magyar gyermek él, különösen manapság, oly szerencsés helyzetben, hogy zongorához vagy hegedűhöz juthat? A nagy tömeg önzetlenül nő fel, számára mindaz a kincs, amit a hangszerek birodalma rejt, hozzáférhetetlen. Ehhez az árva gyermektömeghez szól most Bartók. [...] Mély logika van abban, hogy a szobában nőtt városi gyermekhez a magyar mezők levegőjét juttatta el – hangszeres gyermekdarabjai népzene szövegeken keresztül is, de a maga egyéni nyelvén szól. Ezt a nyelvet azonnal megérti, magáénak érzi a gyermek [...] Milyen boldog lehetne a magyar gyermek, s micsoda emberré nőhetne, ha csak ilyenek szólnának hozzája” – jellemezte Kodály Bartók e kórusműveit.¹⁰

Bartók pedagógiai célzattal írt műveit tárgyalva viszont nem hagyhatjuk említésen kívül azt a szerzeményét, melyet a széles közönség nevelésének céljával készített Kodály Zoltánnal közösen. Ez a *Magyar népdalok* 1906-ból, amely az első népdalfeldolgozásokat tartalmazó kiadvány volt.¹¹ E kiadványban Bartók és

Kodály népszerűsítő céllal fordultak a nagyközönség felé. Ezért a népdalokat egyszerű zongorakísérettel látták el, és a kötet elé tartalmas magyarázó előszót csatoltak:

„Népdalok kiadásának kétféle a célja, kétféle a módja. Egyik cél, hogy minden, a néptől került dal együtt legyen [...] A másik cél, hogy a nagyközönség megismerje és megkedvelje a népdalt. [...] Válogatni kell a javából, és valamilyen zenei feldolgozással közelebb vinni a közönség ízléséhez. Kell rá a ruha, ha már behozzuk a mezőről a városba. Akár énekkarra, akár zongorára dolgozzunk, a kíséret mindig csak az elveszett mezőt és falut igyekezze pótolni. [...] Eltart még soká, míg elfoglalják az őket megillető helyet házi és nyilvános zenei életünkben. A magyar társadalom túlnyomó része még nem elég magyar, már nem elég naiv és még nem elég művelt arra, hogy ezek a dalok közelebb férközzenek a szívéhez. A magyar népdal a hangversenyteremben különösen hangzik ma még. Hogy egy sorba kerüljön a világirodalom remekeivel és a külföldi népdallal. De megjön az ideje ennek is. Mikor majd lesz magyar házi muzsika és a magyar család zenélése nem éri be a legalacsonyabb rendű külföldi kupléval, belföldi népdalgyári portékával. Majd mikor lesz magyar énekes. Mikor nemcsak a ritkaságok néhány kedvelője tudja majd, hogy másféle „magyar népdal“ is van a világon, mint a „Ritka búza“ és az „Ityóka-pityóka“.¹²

Bartók pedagógiai munkásságát összefoglalva egyértelműen kitűnik, mennyire fontosnak tartotta, hogy a gyermek és a széles közönség egyaránt megismerje a saját népe, de más népek zenéjét is. A különböző népek zenéinek jellegzetes dallam- és hangzásvilága, ritmikája, alapelvei nemcsak az eredeti népdalokat feldolgozó műveiben, de szerzeményeinek döntő többségében jelen vannak. Megközelítőleg minden harmadik Bartók-kompozíció tartalmaz népdalfeldolgozást vagy legalább népdal témájú motívumot. A népzene tehát Bartók szinte egész életművében jelen van, hirdelve a magyar és más népek iránti szeretetét, és ebben a szellemben nevelte a gyermekeket, ifjúságot, széles közönséget. Ez a szándéka nem veszített aktualitásából, és pedagógiai üzenete még ma, a 21. században is él.

JEGYZETEK:

¹ Bartók tanításáról növendékei, pl. Székely Júlia, Hernádi Lajos, Albrecht Sándor visszaemlékezései adnak hű képet. Úgyisintén a rimaszombati származású Pásztor Ditta (1903-1982), aki előbb Bartók zeneakadémiai növendéke volt, majd 1923-ban második felesége lett, és élete végéig a Bartók-művek autentikus tolmácsolója, népszerűsítője volt.

² Veszprémi Lili: *Zongoraoktatásunk története*. Zeneműkiadó, Budapest, 1976, 95.

³ Székely Júlia: *Bartók tanár úr*. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1978, 48-55.

⁴ Bartók Béla: *Bartók Béla írásai 1*. Zeneműkiadó, Budapest, 1980, 91.

⁵ Székely Júlia: *Bartók tanár úr*. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1978, 90.

⁶ A sorozatban feldolgozott népdalok több forrásból származnak. A magyar dalok egy részét Bartók saját maga gyűjtötte, de feldolgozásra került tíz dal Kiss Áron 1981-ben megjelent magyar *Gyermekjáték* gyűjteményéből, kettő pedig Kodály Zoltán gyűjteményéből. További hat dallamot általánosan ismert dallamként tüntetett fel. A

szlovák népdalok egy részét Bartók a saját Nyitra és Gömör megyei gyűjtéséből merítette, további húsz dallamot a *Slovenské spevy* (Vydávajú Priatelía Slovenských Spevov. Turč. sv. Martin 1880, 1890? Tlačou Knihotlačárskeho učastinárskeho spolku) c. kiadványból, három *Medvecký Detva* monográfiájából (1905-ben adta ki Karol Salva Könyvnyomdászata Rózsahegyen) és egyet *Schneider-Trnavský* szlovák népdalgyűjteményéből (*Sbierka slovenských ľudových piesní pre stredný hlas a klavírový sprievod. II. sväzok*).

⁷ Frank Oszkár: *Bartók és a gyermekek*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1994, 28.

⁸ Bartók Béla: *Mikrokozmosz*. Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 3-4.

⁹ Frank Oszkár: *Bevezető Bartók Mikrokozmoszának világába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.

¹⁰ Kodály Zoltán: *Visszatekintés I*. Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 441.

¹¹ Az első tíz népdalfeldolgozást Bartók készítette, a következő tizet Kodály.

¹² Bartók Béla: *Bartók Béla írásai 1*. Zeneműkiadó, Budapest, 1980, 99-100.